

لیلا زعفرانچی^۱

تاجیکستان در زمان استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی، در سال ۱۹۹۱، یکی از فقیرترین کشورهای منطقه به شمار می‌رفت. تحولات اقتصادی از یک اقتصاد برنامه‌ریزی شده به سمت تجارت آزاد، فروپاشی شرکت‌های تجاری سنتی و وابستگی شدید تاجیکستان به کمک‌های مالی مسکو، موجب سقوط چشمگیر تولید ناخالص ملی (GNP) و افت درآمد ملی سرانه به حدود ۲۰۰ دلار و زمینه‌ساز فقر و تشدید بیکاری به خصوص در قشر جوان گردید. در این مقاله دربارهٔ وضعیت فعالیت اجتماعی زنان و موقعیت آنان در عرصه‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه تاجیکستان بحث می‌گردد.

پس از استقلال، کشورهای غربی زمینهٔ مناسبی جهت تبلیغات وسیع فرهنگی در کشورهای آسیای مرکزی یافتند، این جریان در مقابل گرایش به اسلام و فرهنگ اصیل سنتی در بافت مسلمان کشور که به دلیل فقدان آزادی‌های لازم جهت اجرای احکام مذهبی در دوران سابق تشدید شده بود، قرار گرفت.

با توجه به تغییرات اساسی در دوران استقلال کشور در اکثر زمینه‌ها از جمله اقتصاد و توسعهٔ اجتماعی و به‌ویژه نگرش‌های اعتقادی و فرهنگی، ارزیابی وضعیت زنان تاجیک که بیش از نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند، از مسایل مهم قابل بررسی در تاجیکستان است. نظر به این که در تحولات ذکر شده زنان در بسیاری از شاخصه‌های توسعهٔ چهار تغییرات بنیادین گشته‌اند، بررسی این دگرگونی‌ها و نحوهٔ حضور ایشان در صحنه‌های سیاسی و تصمیم‌سازی کشور حائز اهمیت می‌باشد.

۱. خانم لیلا زعفرانچی کارشناس گروه بررسی مسایل زنان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی است.

جمعیت‌شناسی و ساختار خانواده

تاجیکستان در میان کشورهای اتحاد جماهیر شوروی سابق، دارای بالاترین نرخ رشد جمعیت می‌باشد. اوج این رشد در اواسط دهه ۱۹۷۰ بود. (۱) ۴۶ درصد از کل جمعیت این جمهوری فارسی‌زبان آسیای مرکزی که بیش از شش میلیون و دویست هزار نفر جمعیت دارد را کودکان زیر ۱۵ سال تشکیل می‌دهند. (۲)

شمار کودکان متولد شده با توجه به گروه سنی مادران

تعداد کودکان متولد شده به ازای ۱۰۰۰ زن							گروه سنی
۱۹۹۲	۱۹۹۰	۱۹۸۶	۱۹۸۱	۱۹۷۶	۱۹۷۰	۱۹۶۰	
۴۱.۵	۴۰.۷	۳۶.۴	۳۶.۱	۴۱.۱	۴۵.۳	۳۲	۱۹-۱۵
۲۶۰.۷	۳۰۶.۹	۳۱۴.۳	۳۰۸.۹	۳۲۸.۸	۲۷۹.۲	۱۵۷	۲۴-۲۰
۲۲۶.۱	۲۷۹.۱	۳۱۳.۵	۲۸۶.۸	۳۰۴.۷	۲۷۶.۶	۱۹۱.۹	۲۹-۲۵
۱۶۳.۱	۲۱۰.۹	۲۹۵.۷	۲۲۵.۵	۲۴۸.۸	۲۰۶.۹	۲۰۶.۹	۳۴-۳۰
۹۲.۲	۱۱۸.۲	۱۵۱.۲	۱۶۲.۷	۱۹۹.۹	۲۲۰.۲	۱۶۳.۵	۳۹-۳۵
۲۴	۵۱.۶	۶۵.۴	۸۳.۳	۱۱۳.۱	۱۱۴.۱	۱۱۴.۶	۴۴-۴۰
۷.۱	۸	۱۳.۷	۲۲.۷	۲۸.۳	۳۲.۵	۳۷.۱	۴۹-۴۵
۱۴۳.۳	۱۷۳.۶	۱۸۲.۲	۱۶۸.۱	۱۷۳.۲	۱۷۱.۵	۱۴۸.۱	جمع ۴۹-۱۵
۴.۱۳	۵.۰۹	۵.۶۱	۵.۶۶	۶.۳۲	۶.۱۳	۴.۵۱	نرخ متوسط

افزایش نرخ رشد جمعیت از ۱.۵ به ۳.۶ طی سالهای ۱۹۹۱-۱۹۹۷، بیانگر رشد سریع جمعیت جوان در کشور می‌باشد. (۳) امامعلی رحمان‌اف رئیس‌جمهور کشور تاجیکستان در اواخر سال گذشته افزایش ۱۴ درصدی رشد جمعیت در کشور را موجب گسترش فقر و بیکاری ذکر کرد و بر کنترل جمعیت و تنظیم خانواده در تاجیکستان تأکید نمود. با وجود ابراز نگرانی جدید از سوی رحمان‌اف، ناظران بین‌المللی نظیر «میتو کخنی» رئیس صندوق جمعیت سازمان

ملل متحد، معتقدند که سیاست واحدی از سوی دولت در خصوص برنامه‌های کنترل جمعیت در کشور مزبور اعمال نمی‌گردد و روند اطلاع‌رسانی و افزایش آگاهی مربوط به کنترل جمعیت توسط دولت تاجیکستان کند می‌باشد.

لازم به ذکر است که نمایندگی صندوق جمعیت سازمان ملل متحد (UNFPA) ^۱ از سال ۱۹۹۴ فعالیت خود را در تاجیکستان آغاز نموده و در چند سال اخیر، مبلغ پنج میلیون دلار به کشور تاجیکستان اختصاص داده است که دو میلیون دلار آن در سال گذشته جذب شده است. (۴)

متوسط سن ازدواج زنان تاجیک ۱۷ سال بود، اما در چند سال گذشته کمی کاهش یافته است. جنگهای داخلی تناسب سنی مردان و زنان جوان را در جمعیت کشور نامتعادل نموده است. اگرچه در تاجیکستان خانواده‌های گسترده همچنان به چشم می‌خورند لیکن از سال ۱۹۹۶ حتی در مناطق روستایی بُعد خانوار کاهش یافته است. (۵) جمعیت روستایی در این کشور ۲۰٪ کل جمعیت است. (۶) از لحاظ فرهنگی و به‌طور سنتی خانواده‌های تاجیک فرزندان زیادی دارند. با این وجود پس از دوران استقلال سیاست دولت در پاسخ به مشکلات اقتصادی در جهت کاهش نرخ رشد جمعیت قرار گرفته است. (۷)

عدم اطمینان از توقف درگیری‌های داخلی، کاهش منابع مالی، وجود ۸۳٪ جمعیت زیر خط فقر و درآمد متوسط ماهانه حدود ۱۰ دلار مردم تاجیک، از دلایل اصلی کاهش نرخ زاد و ولد و افت نرخ ازدواج در کشور می‌باشد. (۸) کاهش نرخ یاد شده در کشور سنتی تاجیکستان که ازدواج و فرزند زیاد، از ارزشهای فرهنگی آن می‌باشد، از اثرات فشار اجتماعی و اقتصادی حاکم بر جمعیت می‌باشد.

آموزش زنان

در زمان استقلال تاجیکستان درصد باسوادی در حد فراگیر بود. پس از استقلال شواهد

1. United Nations Population fund

روبه رشدی از پس رفت در تحصیلات به چشم می خورد. ثبت نام در مدارس افت نموده و روند افزایش شکاف جنسی در این زمینه مشاهده می شود. بررسی های اخیر نشان می دهد که ۸۹٪ پسران ۱۶-۱۳ سال در مناطق شهری در مدارس ثبت نام کرده اند، در حالی که این آمار برای دختران ۷۵٪ است. در روستا نیز پوشش آموزشی ۹۰٪ پسران و ۸۰ درصد دختران را دربر می گیرد. نسبت نوجوانان ۱۵-۱۸ سال در حال آموزش غیر اجباری از ۵۰٪ در سال ۱۹۹۰ به ۳۶٪ در سال ۱۹۹۸ کاهش یافته است. در حال حاضر به ازای هر ۱۰۰ پسر، ۶۳ دختر در مدارس راهنمایی و دبیرستانها تحصیل می کنند. این آمار در سال ۱۹۹۰ به ازای هر ۱۰۰ پسر، ۱۰۴ دختر بود. در تحصیلات تکمیلی و دانشگاهی نیز شکاف جنسی روبه افزایش می باشد.^(۹)

علل متعددی در این روند مؤثر بوده اند که اهم آنها عبارتند از:

- ناامنی شهرها و درگیری های مسلحانه داخلی و کاهش میل انتخاب تحصیل از جانب

زنان.

- مهاجرت جمعیت دانش آموزان روس دختر از کشور.

- واقع بودن مراکز تحصیلات تکمیلی در مراکز استانها و عدم دستیابی دختران

دانش آموز روستایی به آن.

- به شمار آمدن تحصیلات فنی و حرفه ای به عنوان تخصصهای مردانه و نگرش سنتی در

خصوص نقش زنان.

- فقدان چشم انداز روشنی از اشتغال بانوان تحصیل کرده.

- کاهش توان مالی خانواده ها به منظور تأمین هزینه های تحصیلی دختران.

به نظر می رسد فقر و کاهش درآمد متوسط خانواده های تاجیک از مهمترین مسایل در

جهت محدود شدن تحصیلات دختران به ویژه پس از سن ۱۱ سالگی می باشد^(۱۰) و ارتباط

مستقیمی بین رفاه مالی خانوار و توان پرداخت هزینه های کتب درسی، وسایل تحصیلی و ...

وجود دارد.^(۱۱)

درصد دختران مشغول به آموزش در بخشهای گوناگون

دانش‌آموزان دختر ثبت نام شده (فراوانی نسبی از کل دانش‌آموزان)				
۹۴-۱۹۹۳	۹۳-۱۹۹۲	۹۲-۱۹۹۱	۹۱-۱۹۹۰	
۲۸	۳۱	۳۴	۳۷	دانشگاه
۱۰	۱۲	۱۱	۱۴	صنعت
۵	۷	۷	۸	کشاورزی
۱۶	۲۱	۱۹	۲۱	اقتصاد
۲۸	۳۰	۲۹	۳۳	بهداشت
۳۶	۳۹	۶۳	۴۵	آموزش
۴۰	۴۲	۴۴	۴۱	راهنمایی ویژه، مدارس فنی
۱۸	۱۹	۱۹	۲۰	صنعت
۷	۸	۵	۴	کشاورزی
۱۸	۲۴	۳۴	۳۳	اقتصاد
۴۶	۴۰	۶۰	۶۲	آموزش

اشتغال

نرخ اشتغال در اقتصاد ملی تاجیکستان در دهه ۱۹۶۰، ۵۰٪ بود؛ لیکن این نرخ در چند سال گذشته به حدود ۳۸٪ کاهش یافته است. مهاجرت جمعیت روسی زبان در اوایل دهه ۱۹۹۰ که عموماً در مناطق شهری کار می‌کردند و مشکلات اقتصادی که نتیجه آن تعطیل شدن بسیاری از مؤسسات بود، از عوامل کاهش نرخ اشتغال بانوان تاجیک در چند سال اخیر می‌باشد. تأثیرات شدید دوران انتقال اقتصادی بر صنعت، با توجه به اشتغال زنان در آن بخش، موجب گردید که در این میان زنان اولین گروهی باشند که شغلشان را از دست می‌دهند. این روند به گونه‌ای بود که در سال ۱۹۹۳ با وجود ۱۵۵۵۷ نفر زن متقاضی برای کار، تنها ۵۳۶۶ نفر شاغل شدند. (۱۲)

مشاغل در دوران بحران اقتصادی معمولاً از ضمانت بلندمدتی برخوردار نمی‌باشند و

شغل‌های دولتی نیز از این قاعده مستثنی نیستند. حقوق و دستمزدها اغلب ماهها عقب می‌افتد و این مشکل مضاعفی برای زنان به وجود می‌آورد.

نرخ مشارکت زنان تاجیک در نیروی کار در مقایسه با جمهوری‌های غربی نسبتاً کم است. در سال ۱۹۹۱، ۲۹٪ از کل جمعیت زنان تاجیک در مقایسه با ۴۴٪ شاغلین مرد از کل جمعیت مردان مشغول به کار بودند. در دهه‌های اخیر تعداد کارمندان مرد در این کشور به‌طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافته است که البته می‌تواند از نتایج جنگ سالهای ۱۹۹۲-۱۹۹۳ باشد. در روند درگیری‌های یادشده حدود ۵۰۰۰۰ مرد جانشان را از دست دادند و ۱۶۰۰۰۰ نفر نیز از کشور مهاجرت کردند.

درصد زنان شاغل در بخشهای گوناگون

زنان شاغل (فراوانی نسبی از کل نیروی کار)				بخش
۱۹۹۲	۱۹۹۱	۱۹۹۰	۱۹۸۵	
۴۱.۹	۴۶.۱	۴۸.۶	۴۸.۳	صنعت
۸.۳	۷.۶	۷.۶	۸.۷	حمل و نقل
۳۶.۷	۳۸.۷	۳۸.۷	۴۴.۷	بازرگانی
۸.۲	۱۰.۵	۱۰.۵	۱۳.۷	ساختمان
۳۴.۲	۳۶.۵	۳۶.۵	۳۸.۷	تجارت
۶۷.۹	۶۹.۷	۶۹.۷	۶۸.۶	بهداشت
۴۵.۸	۴۸.۹	۴۸.۹	۵۰.۴	آموزش
۴۴.۷	۴۶.۲	۴۶.۲	۴۸.۱	فرهنگ و هنر
۳۵.۸	۳۴.۴	۳۴.۴	۳۳.۹	علوم
۳۳.۱	۳۷.۳	۳۷.۳	۴۷.۸	نهادهای مدیریت
۳۷.۳	۳۸.۶	۳۸.۶	۳۸	جمع اقتصاد ملی
نیروی کار شامل کارگران عادی و ماهر می‌باشد و شامل کشاورزان نمی‌گردد.				

با کاهش تعداد کارمندان مرد در اثر ناهنجاری‌های جنگ سهم بانوان نسبت به کل جمعیت کارمند افزایش یافت، به گونه‌ای که براساس آمار سال ۱۹۹۱ از جمعیت ۱۹۷۰۰۰۰ کارمندان تاجیکستان، زنان ۴۰٪ و مردان ۶۰٪ نیروی کار را تشکیل می‌دادند. در حالی که بنابه دلایل یادشده در سال ۱۹۹۶ از همین تعداد کارمند، سهم زنان به ۴۶٪ افزایش و سهم مردان به ۵۴٪ کاهش یافت.

آمار منتخب از فعالیت بازار به تفکیک جنس، ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۸

۱۹۹۸	*۱۹۹۷	۱۹۹۶	۱۹۹۵	۱۹۹۴	۱۹۹۳	۱۹۹۲	۱۹۹۱	
۱۸۴۹	۱۸۴۲	۱۷۷۸	۱۸۹۱	۱۸۸۷	۱۸۷۷	۱۹۱۷	۱۹۷۱	نیروی کار (هزار نفر)
		۹۵۱	۱۰۵۹	۱۰۷۵	۱۰۴۷	۱۱۳۴	۱۱۸۳	مرد
		۸۲۷	۸۳۲	۸۱۲	۸۳۰	۷۸۳	۷۸۸	زن
۳۰	۳۰	۳۰	۳۳	۳۳	۳۳	۳۵	۳۶	نرخ مشارکت خام نیروی کار #
		۳۲	۳۷	۳۸	۳۷	۴۱	۴۴	مرد
		۲۸	۲۸	۲۸	۲۹	۲۸	۲۹	زن
۱۷۹۵	۱۷۹۰	۱۷۳۱	۱۸۵۳	۱۸۵۴	۱۸۵۴	۱۹۰۸	۱۹۷۰	جمع جمعیت شاغل (هزار نفر)
		۹۲۷	۱۰۳۸	۱۰۵۷	۱۰۳۳	۱۱۲۸	۱۱۸۲	مرد
		۵۴	۵۶	۵۷	۵۶	۵۹	۶۰	%
		۸۰۴	۸۱۵	۷۹۷	۸۲۱	۷۸۰	۷۸۸	زن
		۴۶	۴۴	۴۳	۴۴	۴۱	۴۰	%
۵۴۱۰۰	۵۱۱۰۰	۴۵۷۰۰	۳۷۵۰۰	۳۲۱۰۰	۲۱۶۰۰	۶۸۰۰		جمع نیروی بیکار ثبت نام شده (هزار نفر)
۲۵۰۳	۲۴۰۳	۲۲۰۸	۲۰۰۲	۱۷۰۵	۱۲۰۴	۴۰۴		نرخ بیکاران مرد (%)
۲۸۰۸	۲۶۰۸	۲۲۰۹	۱۷۰۳	۱۴۰۶	۹۰۲	۲۰۶		نرخ بیکاران زن (%)
* موقت # نرخ مشارکت خام نیروی کار همان فراوانی نسبی جمعیت فعال از نظر اقتصادی از کل جمعیت می‌باشد.								

زنان تاجیک عمدتاً در مشاغل با دستمزد پایین مشغول به کار می‌باشند، به‌طور مثال، در سال ۱۹۹۸ نزدیک به ۳۰٪ بانوان در بخش کشاورزی با دستمزد متوسط ۶ دلار در هر ماه مشغول به کار بودند و در مشاغل خدمات عمومی و بهداشت که زنان فعالیت بیشتری دارند حقوق متوسط بخشها بین ۵ تا ۷ دلار در ماه است. لذا به‌طور غیررنامیزی شده و در اثر نابسامانی‌های جمعیتی، با این که سهم زنان کارمند در بازار کار افزایش یافته است، لیکن این قشر در مشاغل با سطح دستمزد پایین مشغول به کار هستند. در ژانویه ۱۹۹۷ جمع ارزش عقب‌افتادگی حقوق در اقتصاد تاجیکستان حدود ۴ بلیون TJR* یعنی معادل ۱۱٪ جمع حقوق کل محاسبه شده برای پرداخت بود که خودگویای بحران اقتصادی کشور است. پس از دوران استقلال، اقتصاد این کشور به کشاورزی و اقتصاد دولتی متمایل شده و بخش خصوصی رشد کمی داشته است. اکثر فعالیتهای خصوصی در تجارت خرد غیررسمی و دادوستد واسطه‌ای محدود شده است که سهم مشارکت زنان و مردان در این نوع اقتصاد جدید تفاوتی ندارد.

نرخ کاهش شرکت جوانان در بازار کار دارای اهمیت است. نرخ بیکاری در بین سنین ۱۶-۱۹ سال بالاست و بیش از نیمی از جوانان دختر و پسر بیکار هستند. تعداد قابل توجهی از جوانان به علت ناامیدی از یافتن کار وارد بازار اشتغال نمی‌گردند. (۱۳) این روند به صورت چرخه‌ای معیوب موجب رشد محرومیت اجتماعی میان جوانان بخصوص مردان جوان می‌گردد.

آثار جنگ، خشونت و قاچاق زنان

اگرچه اکثر کشته‌شدگان دوران درگیری‌های داخلی کشور تاجیکستان (۱۹۹۳-۱۹۹۰) مردان بوده‌اند اما زنان نیز از آثار جنگ لطمات زیادی دیده‌اند. وجود ۵۵۰۰۰ یتیم و ۲۰۰۰۰ بیوه زن از نتایج مستقیم این درگیری‌ها می‌باشد. این مسأله منجر به افزایش قابل توجه زنان سرپرست خانوار گردیده است که نهایتاً با گسترش مشکلات اقتصادی به یک بحران تبدیل می‌شود. (۱۴)

*. Tajikistan Ruble

یکی از مسایل گریبان‌گیر زنان تاجیک، تشدید مهاجرت و قاچاق دختران و زنان توسط گروه‌های تبهکار می‌باشد که در چند سال اخیر افزایش ناگواری داشته است. در نشستی که به تازگی با شرکت کارشناسان خارجی از سوی نمایندگی سازمان امنیت و همکاری اروپا در شهر «خجند» برگزار گردید، برای نخستین بار موضوع آدم‌ربایی و تجارت زنان و دختران به خارج از کشور تاجیکستان مورد بررسی قرار گرفت. نکته قابل توجه این است که باگسترش این مورد در سالهای اخیر تا به حال حتی یک پرونده جنایی در این زمینه باز نشده است و در قوانین کیفری و جزایی کشور قانونی که براساس آن مجرمین آدم‌ربایی مجازات شوند، وجود ندارد!

رئیس جمهور تاجیکستان با انتقاد از ضعف نهادهای مسئول، سعی در هماهنگ کردن اقدامها در برخورد با باندهای سازمان یافته قاچاق شهروندان دارد. وی در یک جلسه فوق‌العاده از مجلس نمایندگان ملی درخواست نمود طرح قانون مبارزه با قاچاق و فروش انسان را به منظور برطرف نمودن خلاءهای قانونی طرح و تصویب نمایند. در این زمینه آماری از سوی منابع رسمی منتشر نشده است، اما تحقیقات کارشناسان حاکی از وسعت بحران به خصوص در شمال کشور است. اطلاعات منابع غیررسمی گویای آن است که در چند ماه اخیر گروه‌های تبهکار قزاقستان بیش از ۲۰۰ نفر از اتباع تاجیکستان را که عمدتاً زنان و دختران بودند، به صورت اجباری و غیرقانونی در مسکو به کارفرمایان فروخته‌اند.^(۱۵)

سبب اصلی چنین جرایمی قبل از هر چیز به نابسامانی اقتصادی، فقر جمعیت کشور و ناآگاهی زنان از حقوق خویش باز می‌گردد. تحلیلگران معتقدند که اگر سریعاً از قاچاق زنان دختران جلوگیری نشود، ممکن است این مسأله در سالهای آینده به یک بحران جدی در منطقه تبدیل شود.

استقلال و تغییرات فرهنگی

دوران خفقان حاکمیت کمونیسم و ممنوعیت اجرای احکام اسلامی در کشوری که بیشتر مردم آن به دین اسلام اعتقاد دارند (۸۵٪ سنی و ۵٪ شیعه)^(۱۶) موجب شد که پس از

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سابق زمینه برای شکوفایی نهادهای اسلامی فراهم گردد. همه تحلیلگران بر این باورند که اسلام بخش غیر قابل تفکیکی از هویت جمهوری‌های آسیای مرکزی است. پس از استقلال، پیوندهای جدیدی میان کشورهای یادشده شکل گرفت که بیشترین تأکید آن بر قرابت فرهنگی و تاریخی استوار است.

به‌رغم این که تمامی نهادهای ایجادشده در منطقه بر ماهیت غیردینی و نیز جدایی دین از سیاست تأکید دارند، لیکن کسب وجهه برای اداره کشور منوط به جلب نظر موافق مردم مسلمانی است که پس از دوران کمونیسم ظرفیت و گرایش بسیار قوی نسبت به دین دارند. در تلاش برای ترکیب این دو موضع متعارض، رهبران آسیای مرکزی از زمان کسب استقلال از هرگونه تندروی اسلامی خودداری و جلوگیری می‌کنند. منطق این دیدگاه بر آن تکیه دارد که رهبران کشورها نمی‌خواهند اسلام تبدیل به نیروی سیاسی قابل اتکایی شود که قدرت انحصاری دولت را به چالش طلبد. به هر حال سیاست همزیستی موجب ارتقای آگاهی‌های اسلامی مردم و فراهم آمدن زمینه اسلامی شدن فرهنگ شده و زمینه‌های مطلوبی را برای ظهور اسلام فراهم می‌آورد.^(۱۷) در این میان در خصوص نوع نگرش به جایگاه زنان تاجیک نسبت به سابق تغییرات عمده‌ای ایجاد شد. در حالی که بافت سنتی و مذهبی تأکید در مورد نقش بانوان در جایگاه و محوریت خانواده قائل بود، فرهنگ متأثر از دوران گذشته اصرار به حضور اجتماعی زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی داشت. از طرفی هجوم فرهنگ غربی و درگیری تفکر نسل جوان موجب ایجاد تنش در خانواده‌ها و تهاجم فرهنگ مبتذل و گسترش روزافزون آن گردید. رحمان اف ضمن ابراز نگرانی در مورد روند حاضر معتقد است که، هدف از نمایش و پخش فیلم‌های مبتذل، خلاف اخلاق و معنویت و مروج کشتار، تهاجم و ضربه زدن به افکار نسل جوان و فرهنگ قوی آنها است و باعث انحراف نسل جوان از آداب و فرهنگ اصیل خویش شده و آنان را بی‌هویت و پوچ می‌سازد. وی معتقد است که خانواده به عنوان عامل اصلی در تربیت فرزندان باید نظارت بیشتری بر نسل جوان داشته باشد. این در حالی است که طی چندسال گذشته مراکز فروش فیلم‌های مستهجن غربی و بی‌محتوا و گرایش مردم به استفاده از آنتن‌های

ماهواره در تاجیکستان افزایش یافته است. در همین حال پخش فیلم‌هایی با مضامین جنگ و کشتار و ترویج فساد که از طریق شبکه‌های تلویزیونی روسیه در کشور تقویت می‌شود، عاملی برای گرایش برخی جوانان تاجیک به فرهنگ غرب شده است.

قاچاق مواد مخدر برای دولت تاجیکستان تهدید جدی به‌شمار می‌رود. در سالهای ۱۹۹۹، ۲۰۰۰، ۲۰۰۱ میلادی به ترتیب ۵۳۰، ۱۷۹۲، ۱۰۶۴ نفر از زنان و دختران به دلیل دست داشتن در قاچاق مواد مخدر به تاجیکستان و دیگر کشورهای مستقل مشترک‌المنافع دستگیر و زندانی شده‌اند.

افغانستان به عنوان سرچشمه و منبع اصلی تولید و انتقال مواد مخدر به کشورهای منطقه در جنوب این کشور واقع است. لازم به ذکر است که براساس آمار سازمان ملل متحد، امسال میزان کشت گیاهان مخدر در افغانستان نسبت به سه سال قبل افزایش یافته است. افزایش قاچاق مواد مخدر از تاجیکستان به کشورهای دیگر موجب لطمه و ضربه جبران‌ناپذیری به حیثیت و نفوذ بین‌المللی کشور می‌گردد.^(۱۸)

زنان در عرصه سیاست

به علت تعیین سهمیه‌ای که به واسطه آن برابری جنس‌ها در بخشهای مختلف دولت، احزاب و سازمانهای دولتی الزامی می‌گردد، شرکت نمایندگان زن تاجیک در دولتهای محلی و مرکزی در زمان اتحاد جماهیر شوروی سابق بالای استانداردهای بین‌المللی بود. توجه به این نکته ضروری است که به دلیل نبود فرصت یکسان برای همه آحاد جمعیتی اعم از زن و مرد برای شرکت در پستهای حساس، در آن دوران تسلط بر موقعیت‌های کلیدی تصمیم‌گیری بیشتر انتصابی به‌نظر می‌رسید. لیکن بنابه دلایل متعددی پس از دوران استقلال، زنان در عین حضور در همه عرصه‌های اجتماعی از صحنه سیاست ملی ناپدید شدند.

- طی آخرین انتخابات مجلس (عالی) تنها ۱۷ نفر از ۳۶۵ نفر افراد ثبت‌نام شده زن

بودند. (۵/)

- از ۱۸۱ نمایندهٔ انتخابی، ۵ نفر زن بودند. (۳٪).
- به‌دنبال لغو سهمیه حضور بانوان در عرصه سیاست در حال حاضر ۲ وزیر زن در کابینه حضور دارند.
- در سطوح اجرایی زنان ۲۱٪ اعضای کمیته‌های ایالتی را تشکیل می‌دهند.
- زنان ۷٪ پستهای ارشد را در وزارتخانه‌ها و ۴٪ را در سایر ارگانهای دولتی به‌عهده دارند.

میزان مشارکت زنان در ساختار اداری تاجیکستان

شهرداری	بخش	فرمانداری	پارلمان	
۲۶	۴۵	۳	۱	تعداد اداره‌های کل
۶۳۱	۱۶۹۹	۲۰۵	۱۸۱	تعداد کل اعضای انتخاب شده
۵۶۴	۱۵۸۲	۱۹۶	۱۷۶	مردان
۶۷	۱۱۷	۹	۵	زنان
۸۹	۹۳	۹۶	۹۷	درصد مردان
۱۱	۷	۴	۳	زنان

نسبت اعضای زن انتخاب شده در سیستم اجرایی منطقه‌ای کمی بالاتر است ولی با توجه به این که زنان نیمی از رأی‌دهندگان را تشکیل می‌دهند این حضور چشمگیر نیست.

- زنان ۴٪ از انتخاب‌شدگان را در سطح محلی و ۷٪ در سطح منطقه‌ای و ۱۱٪ در سطح شهرداری‌ها را تشکیل می‌دهند.

- ۵ زن در رأس مدیریت اجرایی شهرها که به «حکومت» معروف هستند، قرار دارند.
- زنان شاغل ۴۵ تا ۶۴ مدیریت اجرایی محلی را به صورت نایب‌رئیس برعهده دارند.
- زنان حداقل ۲۸ مورد از ۳۴۲ شورای روستایی را ریاست می‌کنند.
- وضعیت نمایندگی سیاسی زنان در شهرهای مختلف متفاوت است و بالاترین آمار را در دوشنبه پایتخت تاجیکستان شاهدیم. به‌علاوه در این شهر ۱/۸ مشاورین منطقه‌ای و ۱/۸ نمایندگان شهرداری‌ها زنان می‌باشند.

در یک نظرسنجی که توسط سازمان «GBAO»^۱ انجام گرفته است زنان تاجیک، نظرات خود را در مورد علل کاهش موقعیت تصمیم‌گیری بانوان در کشور تاجیکستان در زمان فعلی مطرح نموده‌اند. در این نظرسنجی مسایل اقتصادی و فقر مؤثرترین عوامل در کنار کشیدن زنان از صحنه سیاست تاجیکستان ارائه شده‌اند. بر این اساس بیشتر زنان مایل به کمک‌های اقتصادی به خانوار می‌باشند و این مستلزم درگیر شدن ایشان با تجارت خرد در موقعیتهای سخت اقتصادی می‌گردد. براساس نظرسنجی ذکر شده فرصت زمانی زیادی برای حضور فعالانه بانوان در صحنه تصمیم‌گیری جمعی حتی در سطوح محلی باقی نمی‌ماند.

کاهش حضور زنان در عرصه سیاست موجب ارائه راه‌حل برای موضوع اخیر از جانب احزاب سیاسی متعددی شده است. یکی از روشها ترغیب زنان جهت ملحق شدن ایشان به احزاب سیاسی می‌باشد اگرچه این روش نیز موفقیت محدودی را به‌دست آورده‌است. بیشترین توجه به موضوع فقدان حضور زنان در صحنه‌های سیاسی کشور، در کنفرانس سازمانهای غیردولتی زنان به ریاست نمایندگان مجلس و نمایندگان احزاب سیاسی در اوریل ۲۰۰۰ صورت گرفت.

سفارش تعیین نظام مجدد سهمیه‌ای جهت حضور فعال تر بانوان تاجیک، از نتایج مذاکرات کنفرانس یاد شده می‌باشد. شرکت‌کنندگان در این نشست تأکید نمودند که نباید بیش از ۷۰٪ موقعیت‌ها در ساختار سیاسی کشور توسط مردان اشغال گردد. این طرح به صورت رسمی پذیرفته نشد و بی‌شک در انتخابات مجلس که در اواخر فوریه ۲۰۰۰ برنامه‌ریزی شده بود بی‌اثر بود و تغییری در میزان حضور زنان در انتخابات مجلس جهت نمایندگی ایجاد نکرد. با این وجود آمار بیانگر حضور جایگزین و فعال زنان در صحنه‌های اجتماعی از طریق فعالیت ایشان در سازمانهای غیردولتی تاجیکستان است.^(۱۹)

باید توجه نمود که اگرچه تعداد نمایندگان زن در ساختار سیاسی دولت تاجیکستان کاهش یافته است لیکن انتخاب آنان با توجه به قابلیت‌ها و استعدادهای ایشان بوده و در نتیجه ایشان به نسبت نمایندگان سابق زن که به‌واسطه سهمیه انتخاب می‌شدند مؤثرتر می‌باشند.

1. Gorno - Badakhshan

سازمانهای غیردولتی زنان

در زمان حاکمیت کمونیسم هرگونه اقدام غیردولتی ممنوع بود. احزاب فعالیتهای اجتماعی و فرهنگی را با کنترل سخت محدود می‌کردند. پس از دوران استقلال، بخصوص در ۵ ساله اخیر افزایش قابل توجهی در تعداد سازمانهای غیردولتی ثبت شده در تاجیکستان رخ داده است. در این خصوص فعالیت و حضور فزاینده بانوان در سازمانهای غیردولتی حائز اهمیت است. در حال حاضر ۳۵٪ ریاست کلیه سازمانهای غیردولتی تاجیکستان را زنان برعهده دارند، این در مقایسه با تنها ۳٪ نمایندگی مجلس توسط بانوان رقم قابل توجهی است!

اکثریت سازمانهای غیردولتی در شهر دوشنبه و دومین شهر کشور یعنی خجند واقع شده‌اند. در چند سال اخیر تلاشهای زیادی جهت گسترش این مراکز در مناطق روستایی انجام شده است اما فعالیت سازمانهای غیردولتی محلی بسیار محدود می‌باشد. در حال حاضر ۵۴ نفر از بانوان و سازمانهای غیردولتی یک شبکه ارتباطی قوی زیر نظر دفتر توسعه زنان (WID) تأسیس نموده‌اند. این شبکه ارتباطی شامل سازمانهای غیردولتی نظیر: انجمن زنان «SIMO»، انجمن زنان دانشگاهی «Komila»، انجمن زنان بازرگان «Khujand» و انجمن علوم زنان و ... می‌گردد. این انجمن‌ها اکثرآ از سوی اقشار تحصیل کرده جامعه تشکیل شده و در جهت بهبود وضعیت بانوان تاجیک فعالیت می‌نمایند. سازمانهای ذکر شده به علت ارتباط قوی با یکدیگر برنامه‌های اجرایی موفقیت‌آمیزی داشته‌اند. یکی از این اقدامات مهم برنامه ملی پیشرفت زنان «NPAAW»^۱ برای سالهای ۲۰۰۵-۱۹۹۸ می‌باشد. این برنامه در سپتامبر ۱۹۹۸ توسط دولت تأیید شد که البته سرفصل برنامه ذکر شده بر اهداف تأیید شده کنفرانس پکن استوار است.

مشکل اصلی سازمانهای غیردولتی حمایت مالی است و اکثر سازمانهای مذکور به وسیله سازمانهای بین‌المللی و بقیه ارگانهای داخلی حمایت مالی می‌گردند. انجمن‌های غیردولتی زنان فاقد مهارتهای زیربنایی لازم و ضروری جهت ایفای نقش خود در ارتقای آگاهی‌های عمومی و احقاق حقوق زنان می‌باشند و تعداد اندکی از انجمن‌های یادشده تجربه طراحی و اجرای برنامه‌های کلان دارند. (۲۰)

1. National plan of Action for the Advancement of women

به نظر می‌رسد که دولت تاجیکستان با همکاری سازمانهای غیردولتی بانوان می‌تواند با بهره‌گیری از افزایش توانمندی و آگاهی زنان، زمینه‌ساز حضور ایشان در صحنه‌های سیاسی باشد.

دفتر توسعه زنان تاجیکستان (WID)

دفتر توسعه زنان تاجیکستان به پشتیبانی UNDP^۱ در ژانویه ۱۹۹۶ تأسیس شد. هدف از تأسیس این نهاد: ارتقای جایگاه زنان تاجیک در دوران انتقال اقتصادی، توسعه سازمانهای غیردولتی، مرتبط نمودن سازمانهای بین‌المللی با مراکز محلی و ایجاد زمینه جهت درگیر شدن زنان با موقعیت‌های تصمیم‌گیری و مسئولیت‌پذیری است که بتوانند خود را با برنامه‌های توسعه چندبخشی منطبق نمایند.

اهم برنامه‌های این دفتر با توجه به اهداف فوق به ترتیب در سه حوزه زیر معرفی شده‌اند:

۱. تواناسازی اقتصادی زنان به وسیله پروژه‌های پیشرفته شامل طرحهای اعتباری.
۲. ارتقای آگاهی زنان به وسیله فعالیت اجتماعی و آموزشی شامل انتشار اطلاعات مربوط به بهداشت و حقوق.

۳. سیاست حمایتی جهت اجرای برنامه‌های حمایت جنسیتی زنان.

توسعه مؤسسات کوچک در بسیاری از کشورها موجب بهبود وضعیت معاش زنان در خانوار گردیده است. این سازمانها، بانوان را در انجام مسئولیتهای خانه و اشتغال راهنمایی می‌نمایند. یکی از طرحهای پیش‌روی زنان تاجیک تأسیس این گونه مؤسسات کوچک جهت دسترسی به منابع مالی است. فعالیتهای حمایت شده توسط دفتر توسعه تاجیک عبارتند از: کشاورزی، مرغداری، دامپروری، فرش‌بافی و مؤسسات خیاطی.

اگرچه احقاق حقوق زنان در قانون اساسی کشور در نظر گرفته شده لیکن آگاهی‌های عمومی نسبت به حقوق مشروع ایشان اندک است. دفتر توسعه زنان در یک کار مشترک با سازمانهای غیردولتی که شاخص‌ترین آنها شاخه تاجیکی مؤسسه اجتماعی «SOROS»

1. United Nations Development program

می‌باشد، گروهی از دوره‌های آموزشی را جهت ارتقای آگاهی بانوان، سازماندهی کرده است. حمایت مالی این دفتر توسط صندوق جمعیت سازمان ملل متحد برای چهار سال تضمین شده بود. اما سرمایه‌گذاری اصلی توسط این صندوق در سال ۲۰۰۱ متوقف شده است و به نظر نمی‌رسد که دولت تاجیکستان قدمی در جایگزین نمودن سرمایه اصلی آن برداشته باشد. (۲۱)

اقدامات اخیر دولت در خصوص زنان

از فعالیتهای اخیر دولت تاجیکستان در خصوص بانوان برگزاری کنفرانسی تحت عنوان: «احزاب سیاسی یک‌سال پس از مجلس عالی» در سوم و چهارم آوریل ۲۰۰۱ بود. این کنفرانس به منظور توسعه مشارکت جوانان و بانوان به عنوان بخشی از برنامه‌های توسعه احزاب سیاسی، تشکیل شد. در این نشست رهبران احزاب سیاسی، نمایندگان سازمانهای غیردولتی و سازمانهای بین‌المللی در کنار سیاستگذاران کلیدی در مورد نقش و حضور زنان و جوانان در مشارکت سیاسی به تبادل نظر پرداختند. اهم بحثهای ارائه شده عبارت بودند از:

- تلاش در ارتقای فعالیتهای بانوان در سطح پارلمان.

- برپایی سازمانهایی برای حضور داوطلبانه زنان.

- ارائه تجربیات فعالیتهای انجام گرفته در خصوص زنان (۲۲)

برگزاری همایش «نقش زنان در روند دموکراسی جامعه در آسیای مرکزی و قفقاز» از دیگر اقدامات اخیر در مورد حضور زنان در صحنه تصمیم‌گیری است که به ابتکار دولت تاجیکستان در خردادماه ۱۳۸۱ و در شهر دوشنبه برگزار گردید. در این همایش نمایندگانی از کشورهای ایران، پاکستان، افغانستان، هند، ترکیه، جمهوری آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان، ترکمنستان و نیز محققانی از انگلیس و فرانسه و نهادهای بین‌المللی حضور داشتند. این گردهمایی بر روند مساعد نقش و جایگاه و مقام زنان در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز تأکید داشت و شرکت‌کنندگان خواستار حمایت بیشتر دولتها از فعالیت زنان در عرصه‌های مختلف شدند.

یکی دیگر از مباحث مطرح شده، نقش و جایگاه مهم سازمانهای غیردولتی زنان در مشارکت و حل مسایل مختلف جوامع بود. در این راستا تأکید گردید که دولت‌ها از رشد و توسعه سازمانهای یادشده حمایت نمایند. در بیانیه پایانی همایش فوق بر گسترش و تعمیق گفت‌وگو بین زنان منطقه و دیگر کشورهای جهان، تشکیل آکادمی اجتماعی متشکل از زنان سرشناس آسیای مرکزی و قفقاز و کشورهای همجوار، انجام تلاشهای خیرخواهانه و صلح‌آمیز از طریق فعالیتهای فرهنگی، مشارکت فعال علیه موادمخدر و انجام پژوهشهای مشترک منطقه‌ای تأکید شد. (۳۳)

زنان تاجیکستان پس از دوره استقلال چالش‌های عمیقی را در باورهای فرهنگی خود شاهدند و آسیب‌پذیرترین قشر در تعارضات فرهنگی کشور می‌باشند.

به دلیل چند دهه حاکمیت پیشین، آگاهی‌های لازم جهت شناخت معارف اسلام پویا نبوده و همگام با گرایشهای عمومی مردم جهت بازشناسی قوانین مذهبی رشد نیافته است. این در حالی است که در حال حاضر در کشورهای آسیای مرکزی زمینه مناسبی جهت تبلیغات وسیع و پُر جاذبه فرهنگ غربی فراهم گشته است.

لذا بانوان تاجیک به‌ویژه قشر جوان این کشور که درصد زیادی از جمعیت را تشکیل می‌دهند برای پاسخگویی به مشکلات کنونی جامعه پاسخهای قانع‌کننده‌ای براساس باورهای اسلامی خویش نمی‌یابند. جمهوری اسلامی ایران با قرابت‌های زیاد تاریخی، فرهنگی و داشتن زبان مشترک با کشور تاجیکستان می‌تواند در ارتقای توانمندی فرهنگی زنان و ارائه الگوی عملی از حضور بانوان ایرانی در عرصه‌های مختلف اجتماعی و ارتقای شاخصه‌های توسعه زنان تاجیکستان نقش بسزایی ایفا نماید.

همکاری‌های سازمانهای دولتی و غیردولتی بانوان در این راستا و حضور بهتر و برتر ایشان در همایشهایی که به‌منظور ایجاد این همدلی و همفکری برگزار می‌گردد بدون شک تأثیرگذار خواهد بود.

یادداشت‌ها

1. Tajikistan Human Development Report. Chapter 7.

۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی ۸۱/۴/۲۰.

3. Country Briefing Paper

Women and Gender Relations in Tajikistan

Asian Development Bank, Office of Environment and Social Development, Programs Department and Social Development Division - by Jane Falkingham - April 2000.

۴. منبع شماره ۲.

۵. منبع شماره ۱.

۶. منبع شماره ۲.

۷. منبع شماره ۳.

۸. منبع شماره ۲.

۹. منبع شماره ۳.

۱۰. منبع شماره ۱.

۱۱. منبع شماره ۳.

۱۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی ۸۱/۹/۹-۸۱/۱/۹

۱۴. منبع شماره ۱.

15. www.adb.org/document/books/countrybriefingpapers

Women and Gender Relations in Tajikistan

16. www.odci.gov/cia/publications/factbook

۱۷. مصطفی - آیدین، ریشه‌های داخلی بی‌ثباتی در آسیای مرکزی و قفقاز، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۸۰.

۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۸۱/۲۱۸ - ۸۱/۳/۱۰

Gender and Political Representation

۱۹. منبع شماره ۱۶ - بخش:

Gender and the Growth of Civil Society Women's NGO

۲۰. منبع شماره ۱۶ - بخش:

Women in Development Bureau, Tajikistan (WID)

۲۱. منبع شماره ۱۶ - بخش:

22. Women's Access and Leadership Initiative - Programming by Region - Tajikistan

۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۸۱/۳/۱۶.

منابع جداول

جدول ۱-۲-۳: Tajikistan Human Development Report. Chapter 7

جدول ۴: SSA, Gender Statistics in the Republic of Tajikistan 1999

جدول ۵: SSA 1999 UNDP 2000, and TLSS 1999